

Lincoln Flake*

JAV Gynybos departamentas**

Rusija ir informacinis karas: visos visuomenės įtraukimo metodas

Rusijos vyriausybė gana gerai išmoko naudoti dezinformaciją kaip valstybės valdymo priemonę. Po 2014 metų įvykių Ukrainoje ir 2016 metų JAV prezidento rinkimų šis klausimas atsidūrė šiuolaikinių politinių diskusijų ir mokslinių tyrimų dėmesio centre. Nors Vakarų komentatoriai dažnai pervertina Rusijos informacinių operacijų pasiekiamumo ribas ir veiksmingumą, Kremlius neabejotinai turi didelių ambicijų informacijos srityje. Iš tiesų nuo 2012 metų pasirodė daugybė aukštesnio rango Kremliaus pareigūnų pareiškimų, pabrėžiančių poreikį konkuruoti informacijos srityje. Daug kartų kalbos tapo pajėgumais, o pajėgumai – operacijomis. Rusijos taikomas informacinio karo metodas nėra nusistovėjęs, jis nuolat keičiasi pagal „išmoktas pamokas“. Šiame straipsnyje nagrinėjama ypač novatoriška nauja šio metodo tendencija – pilietinės visuomenės subjektų įtraukimas į Kremliaus idėjinio turinio platinimą. Režimo interesų labai užsienyje vis dažniau pasitelkiamos institucijos, kurios paprastai nėra siejamos su informacijos valdymu. Daugelis ėjo tuo pačiu keliu kaip žurnalistika, kuri Putino režimo pradžioje buvo priversta tarnauti Kremliaus norams, išnaudojama kaip vidaus kontrolės priemonė ir galiausiai naudojama užsienyje, beveik sklandžiai koordinuojant valstybės informacijos kampanijas. Nors vis dar vyksta pradinis šio visos visuomenės įtraukimo metodo plėtros etapas ir šiuo metu gali pasirodyti, kad dėl to nevertėtų nerimauti, dėl Rusijos kišimosi ypač pažeidžiamoms šalims vertėtų suvokti šią tendenciją ir svarstyti galimas atsakomąsias priemones.

Įvadas

Nuo 2016 metų Vakarai, ypač žiniasklaida ir JAV politikai, yra susirūpinę dėl Rusijos įtakos kampanijų. Dėl to gerinamas informavimas apie realų reiškinį, kuris taip pat buvo pernelyg politizuojamas. Itin stigo objektyvumo ir proporcingumo, nes Rusijos kišimosi operacijoms priskiriamas beveik antgamtiškas veiksmingumas. Iš tiesų gali pasirodyti, kad aprašomos informacinių operacijų kampanijos verčia sunerimti, tačiau praktiškai dažnai jos būna neveiksmingos. Laimei, akademinė bendruomenė iš esmės pripažįsta šią rea-

*Dr. Lincoln Flake yra JAV Gynybos departamento vyr. analitikas, 15 metų dirbęs įvairiose NATO remiančiose agentūrose, buvęs JAV Nacionalinio žvalgybos universiteto asocijuotasis tyrėjas ir JK Kembridžo universiteto Wolfsono koledžo vizituojantis dėstytojas. Adresas korespondencijai: PO Box 1061, Huntingdon, Cambridgeshire PE28 0QA, UK; tel. +44 07487 735891; el. p. lincolnflake@yahoo.com

** Šiame straipsnyje pateikti vertinimai ir mintys be išimčių yra tik autoriaus ir niekada negali būti vertinami kaip JAV vyriausybės, Gynybos departamento ar jo padalinių oficiali pozicija ar politika.

lybę, todėl mokslininkų diskursas yra labiau pamatuotas ir įžvalgesnis. Pavyzdžiui, visuotinai sutariama, kad nuo 2013 m. Rusijos informacinio karo naudojant tradicinę ir netradicinę žiniasklaidą apimtis ir išmanymas palaipsniui didėjo. Kartais jis tapdavo labiau ambicingas ir išryškėdavo geresnis jo koordinavimas su kitais valstybės valdžios švertais, taip taikant vadinamąjį Rusijos „visos vyriausybės įtraukimo“ metodą.

Daugelis ilgamečių Rusijos stebėtojų, o visai neseniai ir Markas Galeottis¹, padėjo atskleisti Maskvos strategiją dėl nekarinių priemonių naudojimo, siekiant strateginių tikslų. Nors visiškas sutarimas visada sunkiai pasiekiamas, daugelis sutinka, kad Rusija, siekdama poveikio, pasikliauja daugybe savo arsenale turimų priemonių. Šiame straipsnyje neneigiamas šis argumentacijos aspektas, kuris iš tiesų yra papildomas, teigiant, kad Kremliaus strategijos užmojis net gali būti didesnis, nei daugelis tai suvokia. Naujaisi įvykiai Rusijoje rodo, kad yra taikomas platesnis metodas, apimantis istoriškai paprastai nesikišančias nevyriausybinės institucijas, norint įtvirtinti naratyvą, kuriuo siekiama pakenkti tikslinių tautų socialiniam ir politiniam stabilumui ir paveikti priešininkų skaičiumus dėl sprendimų priėmimo. Tvirtinu, kad nuo Krymo aneksijos pilietinės visuomenės elementai, kurie paprastai nėra siejami su informacijos gretinimu, tokie kaip nevyriausybinės organizacijos (NVO), Rusijos stačiatikių bažnyčia ir akademinė bendruomenė, vis dažniau atlieka „ruporo“ funkciją. Nors tikėtina, kad šie subjektai neatliks šios funkcijos taip veiksmingai kaip tradiciniai sklaidos metodai, Rusijos pareigūnai tikisi, kad jie atspindės Kremliaus idėjinį turinį. Straipsnio tikslas – ne prisidėti prie paniką keliančio naratyvo apie piktybinę Rusijos įtaką, bet nustatyti vieną galimą Kremliaus taktikos, technikos ir procedūrų pokytį, susijusį su informaciniu karu.

1. Pirminė sudedamoji sėkmės dalis

Prieš tiesiogiai nagrinėjant pilietinės visuomenės aspektą, svarbu pristatyti bendrą strategijos ir norimo poveikio kontekstą. Pirma, kalbant apie strategiją, paskutinėse dviejose Rusijos nacionalinio saugumo strategijose buvo akcentuojamas „visuotinės informacinės kovos“ suaktyvėjimas ir būtinybė pritaikyti priemones, siekiant laimėti šią kovą². Norinčios tai padaryti Rusijos

¹ Žr. 2019 *Russian Political War: Moving Beyond the Hybrid*, Routledge.

² Russian National Security Strategy to 2020, May 12, 2009, <https://www.files.ethz.ch/isn/154915/Russia%20National%20Security%20Strategy%20to%202020%20-%20Rustrans.pdf> (Accessed May 10, 2020); Russian National Security Strategy, December 2015, <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf> (Accessed May 11, 2020).

požiūris į informacinį karą vis dažniau siejamas su platesniu suvokimu, kaip vystosi, tęsiasi ir baigiasi šiuolaikiniai konfliktai. Rusijos kariuomenės Generalinio štabo viršininkas generolas Valerijus Gerasimovas tai aiškiai išdėstė 2013 metais, tačiau sėkmingo išitraukimo į šiuolaikinį karą koncepcija buvo suformuluota dar prieš jo kadenciją ir Rusijos planuotojai ją nuolat koreguoja, siekdami užtikrinti jos veiksmingumą. Ukrainoje, Sirijoje ir daugybėje mažesnių nekinetinių konfrontacijų metu išmoktos pamokos neabejotinai padėjo patobulinti Rusijos tarpvalstybinių konfliktų strategiją. Metodo pagrindą sudaro įsitikinimas, kad karas prasideda kur kas anksčiau, nei yra paleidžiami pirmieji šūviai, nepriklausomai nuo to, ar tai yra nelinijinis, hibridinis, ar visos vyriausybės įtraukimo karas. Jis apima kovos erdvės parengimą, atsižvelgiant į priešininkų politinio, karinio, ekonominio, socialinio, informacinio ir infrastruktūros (angl. *PMESII*) spektro silpnąsias vietas³. Dažnai tai daroma išitraukiant į piktybinę veiklą, kuri yra neįvardijama, asimetrinė, peržengia karo ir taikos liniją ir vyksta prieš panosėje, siekiant išprovokuoti reakciją per eskalavimą.

Igyti pranašumą informacijos srityje ypač svarbu pirmaisiais konflikto eskalavimo etapais, nes tai gali visiškai paneigti kinetinių veiksmų poreikį. 2010 m. Rusijos karinėje doktrinoje pabrėžta „išankstinių informacinio karo priemonių įgyvendinimo [svarba], siekiant politinių tikslų, nenaudojant karinės jėgos, ir vėliau formuojant palankų pasaulio bendruomenės atsaką“⁴. Po kelerių metų Gerasimovas tvirtino, kad sėkmingą hibridinį karą turėtų sudaryti nekinetinės ir kinetinės operacijos santykiu keturi ir vienas. Labai tikėtina, kad 2014 m. Rusijos veiksmai Ukrainoje galėjo priartėti prie šio koeficiento, jai demonstruojant tikslumą ir paslankumą, dominuojant informacinėje srityje ir formuojant Vakarų atsaką. Pasak buvusio JAV generolo ir NATO vyriausiojo sąjungininkų pajėgų vado Philipo Breedlove'o, Rusijos operacija Ukrainoje buvo „puikiausias informacinis žaibo karas, kokį tik yra tekę matyti informacinio karo istorijoje“⁵.

Nenuostabu, kad po krizės Ukrainoje padaugėjo mokslinių tyrimų apie Maskvos požiūrį į informacinę konfrontaciją ir daugeliu atvejų pavyko apibrėžti bendrus jos strategijos ir įgyvendinimo kontūrus. Apskritai hibridinio

³ Patrick J. Cullen, "Understanding Hybrid Warfare", A Multinational Capability Development Campaign project", January 2017, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/647776/dar_mcdc_hybrid_warfare.pdf (Accessed April 24, 2020).

⁴ Military Doctrine of the Russian Federation, approved by Russian Federation presidential edict on February 5, 2010 (translated), http://carnegieendowment.org/files/2010russia_militaryDoctrine.pdf (Accessed May 12, 2020).

⁵ John Vandiver, "SACEUR: Allies must prepare for Russia 'hybrid war'", *Stars and Stripes*, September 4, 2014, <https://www.stripes.com/news/saceur-allies-must-prepare-for-russia-hybrid-war-1.301464> (Accessed May 10, 2020).

karo, ypač informacinio, šaknys siekia sovietines ir net carines dezinformacijos kampanijas^{6,7}. Oficialūs pareiškimai, valstybės kontroliuojama žiniasklaida ir manipuliavimas socialine žiniasklaida tradiciškai yra pagrindiniai Rusijos dezinformacijos perdavimo kanalai. Mūšio lauko aplinkoje dažnai siekiama skatinti visuomenės susiskaldymą Kremliaus tikslams naudinga kryptimi.

Tai puikiai iliustruoja įvykis vos prasidėjus konfliktui Rytų Ukrainoje, kol piliečiai vis dar rinkosi, kurią pusę palaikyti. Svarbiame mūšio lauko Slovjansko mieste moteris apibūdino mačiusi, kaip Ukrainos nacionalistai motinos akivaizdoje nukryžiuoja trejų metų vaiką. Po to motina buvo pririšta prie tanko ir demonstratyviai vežiojama pagrindinėje aikštėje⁸. Visa tai buvo melas, tačiau labai tikėtina, kad taip pavyko pasiekti norimą poveikį: pakurstė regiono rusakalbių priešišumą ir sustiprino Rusijos visuomenės paramą intervencijai. Dezinformacija neapsiriboja vien tik karo laikotarpio situacija. Speciali ES darbo grupė, sukurta Rusijos dezinformacijos istorijų stebėjimui, nuo 2016 m. iki 2020 m. balandžio mėn. nustatė daugiau nei 8000 incidentų, susijusių su melaginga informacija⁹. Dar 2020 m. pavasarį Maskva aktyviai skleidė šamokslus apie COVID-19, įskaitant tai, kad virusas „tikriausiai buvo sukurtas NATO laboratorijose“¹⁰. Per vieną savaitę buvo 20 panašių pranešimų. Tokios dezinformacijos kampanijos paprastai patenka į keturių D [anglų kalba] kategorijas, kuris yra piktybinių Rusijos veiksmų atmetimas, tiesos iškraipymas, dėmesio atitraukimas ir priešininkui keliamas nerimas, jį gąsdinant ir klaidinant¹¹.

Kartu Rusijos informacinis karas yra kur kas platesnis nei paprasta dezinformacija elektroninėje erdvėje. Keli Vakarų mokslininkai neseniai pastebėjo, kad Rusijos informacinio karo suvokimas nėra toks siauras, lyginant su Vakarų taikomu apibrėžimu¹². Neskaitant kitų elementų, jis apima karą

⁶ Taras Kuzio, “Old Wine in a New Bottle: Russia’s Modernization of Traditional Soviet Information Warfare and Active Policies Against Ukraine and Ukrainians”, *The Journal of Slavic Military Studies*, 32 (4), December 2019, pp. 485–506.

⁷ Mark Galeotti, “Hybrid, Ambiguous, and Non-Linear? How New is Russia’s ‘New Way of War?’”, *Small Wars & Insurgencies*, 27 (2), March 2016, pp. 282–301.

⁸ *Maskva Times*, “State-Run News Station Accused of Making up Child Crucifixion”, July 14, 2014, <https://www.theMaskvatimes.com/2014/07/14/state-run-news-station-accused-of-making-up-child-crucifixion-a37289> (Accessed April 23, 2020).

⁹ EUvsDiSiNFO, “To Challenge Russia’s Ongoing Disinformation Campaigns: The Story of EUvsDiSiNFO”, April 22, 2020 <https://euvsdisinfo.eu/to-challenge-russias-ongoing-disinformation-campaigns-the-story-of-euvsdisinfo/?highlight=disinformation> (Accessed May 13, 2020).

¹⁰ EUvsDiSiNFO, “Repeating a Lie Does not Make it True”, April 9, 2020, <https://euvsdisinfo.eu/repeating-a-lie-does-not-make-it-true/> (Accessed May 12, 2020).

¹¹ John Emerson, “Exposing Russian Disinformation”, June 29, 2015, remarks at an Atlantic Council conference, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/exposing-russian-disinformation/> (Accessed May 6, 2020).

¹² Michael Connell and Sarah Vogler, “Russia’s Approach to Cyber Warfare”, March 2017, CAN Occasional Paper, https://www.cna.org/CNA_files/PDF/DOP-2016-U-014231-1Rev.pdf (Accessed May 22, 2020).

elektroninėje erdvėje ir į psichologinį poveikį orientuotas operacijas. Liamas Collinsas akcentuoja elektroninio karo integraciją į Rusijos informacinį karą, pastebėjęs, kad kovojantys Donbase Ukrainos kariai gaudavo pranešimus, kuriuose buvo aiškinama, kad jie yra „apsupti ir apleisti“, o jų tėvai beveik tuo pat metu gaudavo pranešimus, jog jų „sūnus žuvo kovos veiksmų metu“. Kituose pranešimuose kariai buvo raginami „atsitraukti ir gyventi“, po to prasidėdavo artilerijos bombardavimas mobiliojo telefono buvimo vietoje. Collinsas apibendrina, kad „vieno koordinuoto veiksmo metu elektroninis karas yra suderinamas su kibernetiniu karu, informacinėmis operacijomis ir artilerijos atakomis, siekiant psichologinio ir kinetinio poveikio“¹³. Galbūt didžiausias nukrypimas nuo Vakarų informacinio karo sampratų yra tai, kad visą Rusijos reikšmingą kibernetinę veiklą vykdo Rusijos karo strategai ir ji yra sudėtinė informacinės srities dalis¹⁴. Kibernetiniai metodai, tokie kaip socialinės žiniasklaidos užgrobimas, atakos, atsisakant suteikti paslaugas, bei programišių atakos, kurių metu paviešinama kenkėjiška medžiaga, tėra tik priemonės, sudarančios galimybę kontroliuoti informacijos sritį. Toks subjektų, kurie paprastai nėra siejami su informaciniu karu, įtraukimas yra labai svarbus veiksnys, rodantis, kad Kremliaus strategai neapsiriboja vien tik jų konceptualizavimu. Tai reiškia, kad rusų stačiatikių dvasininkas Slovjanske, Ukrainoje, gali atlikti lygiai tokį pat esminį vaidmenį informacijos valdymo atžvilgiu kaip ir „Rusija šiandien“ laidos vedėjas.

2. Kognityvinės operacijos

Antra būtina sąlyga, norint suprasti pilietinės visuomenės vaidmenį informaciniame kare, yra suvokimas, kaip net išskaidytos, tiesiogiai nesusijusios pastangos gali padėti pasiekti teigiamą kognityvinių nusistatymą. Dažnai individualūs naujienų reportažai ar pavieniai kibernetiniai veiksmai nėra atskiri į oponentą nukreipti šūviai, o didesnių pastangų dalis, siekiant paveikti tikslinės auditorijos mąstymo procesus. Taip yra siekiama sukurti metanaratyvus tikslinėse gyventojų grupėse tam, kad jiems būtų galima „duoti nurodymus ir paaiškinti žinias ir patirtį“¹⁵ Rusijos sukurtoje sistemoje. Šie metanaratyvai

¹³ Liam Collins, “Russia Gives Lessons in Electronic Warfare”, July 26, 2018, Association of the United States Army, <https://www.ausa.org/articles/russia-gives-lessons-electronic-warfare> (Accessed May 12, 2020).

¹⁴ Michael Connell and Sarah Vogler, “Russia’s Approach to Cyber Warfare”, March 2017, CAN Occasional Paper, https://www.cna.org/CNA_files/PDF/DOP-2016-U-014231-1Rev.pdf (Accessed May 22, 2020).

¹⁵ John Stephens, Robyn McCallum, *Retelling Stories, Framing Culture: Traditional Story and Metanarratives in Children’s Literature*, Garland, New York, 1998.

atlieka aiškinamojo fono funkciją, kad auditorijos susidarytų tam tikrą įvykių kontekstą, kuris patvirtintų Rusijos perspektyvą¹⁶. Šie metanaratyvai iš esmės nekeičia žmogaus sąmonėje įsitvirtinusių įsitikinimų, bet dažnai yra grindžiami jau įsitvirtinusiiais ar dar tik besiformuojančiais polinkiais. Pavyzdžiui, Kremlius jau nuo seno stengėsi įtvirtinti europiečių sąmonėje įsitikinimą, kad pagrindinis NATO tikslas yra apsupti ir izoliuoti Rusiją. Metų metus įvairiuose forumuose kartojant šį teiginį, sukurta kognityvinė sistema, kurioje nušviečiami pavieniai įvykiai, tokie kaip JAV siūlymas didinti karių skaičių Lenkijoje. Norimas rezultatas yra patvirtinimo tendencingumas, kuris įtikintų gyventojus priešintis tokiems veiksams kaip pernelyg provokuojantiems. Šios kognityvinės operacijos turėtų padėti palaikyti Rusijai palankių sprendimų tendencingumą, formuojant atmintį ir kognityvinius procesus išoriniais ženklais^{17,18}. Kitas metanaratyvas, siejamas su didele Rusijos dezinformacijos Vakaruose dalimi, yra įsitikinimas, kad JAV ir Europos demokratinė sistema yra korumpuota ir žlunganti. Iš dalies tai pasiekama, skatinant Vakarų gyventojų cinizmą jų politinių ir socialinių institucijų atžvilgiu¹⁹. Vėlgi Rusijos dezinformacija nekuria cinizmo „iš oro“, bet siekia įtvirtinti jau egzistuojančias nuomones konceptualioje tikslinės auditorijos sistemoje, kuri yra palanki Rusijos interesams.

Tokios psichologinės manipuliacijos taip pat yra nukreipiamos į priešininko vadovybę per vadinamąją „mąstymo kontrolę“. Taip siekiama manipuluoti tuo, kaip priešas suvokia mūsų erdvę tam, kad užsienio šalių sprendimus priimančios asmenys nesąmoningai priimtų Rusijai naudingus sprendimus²⁰. Taikydama koordinuotą informacijos manipuliavimo strategiją Maskva sukuria atskaitos taškus, kurie iškart suvaržo ir nukreipia oponentų sprendimų priėmimo erdvę link Rusijai palankių rezultatų. Ši sovietmečio strategija išlieka Rusijos informacinio karo centre. Thomas apibūdina šią strategiją kaip „būdą perduoti partneriui ar oponentui specialiai paruoštą informaciją, skatinant jį savo noru krypti link iš anksto numatyto sprendimo, kurio siekia veiksmą inicijavęs

¹⁶ Flemming Splidsboel Hansen, “Russian Hybrid War: A Study of Disinformation”, Danish Institute for International Studies, 2017, pp. 38–42.

¹⁷ Žr.: Marcia K Johnson, Carol L. Raye, Hugh J. Foley, and Mary Ann Foley, “Cognitive Operations and Decision Bias in Reality Monitoring”, *The American Journal of Psychology*, 94 (1), March 1981, pp. 37–64; and Andrew Leynes, Alyssa Cairns, and Jarret T. Crawford, “Event-Related Potentials Indicate That Reality Monitoring Differs from External Source Monitoring”, *The American Journal of Psychology*, 118 (4), 2005, pp. 497–524.

¹⁸ Teun A. Van Dijk, “Discourse and Manipulation”, *Discourse & Society*, 17 (3), 2006, pp. 359–383.

¹⁹ Peter Pomerantsev, “Authoritarianism Goes Global (II): The Kremlin’s Information War”, *Journal of Democracy*, 26 (4), October 2015, pp. 40–50.

²⁰ Maria Snegovaya, “Putin’s Information Warfare in Ukraine: Soviet Origins of Russia’s Hybrid Warfare”, Institute for the Study of War – Russia Report, September 2015, pp. 1–28.

subjektas²¹. Dažnai šie planai būna nesėkmingi, tačiau Ukrainos atveju gana santūrų Vakarų atsaką į Krymo aneksiją tikriausiai iš dalies lėmė mąstymo kontrolė. Maskvos įžvalgumas, formuojant naratyvą apie pusiasalio istoriją, sąsajas su Rusija ir labiau bendro pobūdžio Ukrainos disfunkcionalumą, tikriausiai turėjo įtakos Vakarų lyderių sprendimų priėmimo algoritmams²². Tokioje manipuluojamoje informacinėje aplinkoje jie galėjo greitai priimti aneksiją kaip *fait accompli*, kai padėties keitimas, taikant drakoniškas bausmes, būtų nepraktiškas.

Svarbu pabrėžti, kad, net jei tokios kognityvinės operacijos būtų nesėkmingos užsienio arenoje, jos dažnai paremia šalies viduje skleidžiamą idėjinį turinį ir taip sustiprina režimą. Kremlius išsiaiškino, kad šių pastangų sėkmė šalies viduje ir užsienyje dažnai priklauso nuo išorinius ženklus rodančių organų skaičiaus ir patikimumo. Kuo daugiau balsų, tuo labiau jie yra nutolę nuo valstybės aparato ir tuo didesnė tikimybė, kad dezinformacija sukels rezonansą. Tuo galima paaiškinti, kodėl nevalstybiniai subjektai, kurie visada dalyvavo sovietinėse dezinformacijos kampanijose, vis dažniau įtraukiami į Putino vyriausybės veiksmus užsienyje.

3. Pilietinės visuomenės pasitelkimas

Tokia asimiliacija tapo įmanoma dėl du dešimtmečius Rusijoje vykusios demokratizacijos. Netrukus, Putinui atėjus į valdžią, Kremlius ėmė nuolat atakuoti, stengdamasis pajungti ir pasitelkti beveik kiekvieną pilietinės visuomenės elementą. Pirmas ir visiems rūpimas tikslas neabejotinai buvo sutvirtinti režimo gniaužtus, siekiant išlikti šalies valdžioje. Vis dėlto pastaraisiais metais papildomas tikslas buvo įtraukti į tai šiuos pilietinės visuomenės subjektus, siekiant užsienio politikos tikslų. Žurnalistika yra akivaizdžiausias pavyzdys. Pirmaisiais Putino valdymo metais buvo sugriauta dauguma opozicinės ir nepriklausomos žiniasklaidos. Tai palengvino valstybės ir oligarchų vykdytas žiniasklaidos priemonių perėmimas. Dėl to didžioji dalis šiandieninės Rusijos televizijoje, spaudoje ir internete skelbiamų naujienų beveik niekuo nesiskiria nuo valstybės idėjinio turinio. Putino propagandos caras Aleksejus Gromovas kas savaitę rengia susitikimus su visų pagrindinių žiniasklaidos priemonių vadovais ir jų metu informuoja apie aktualius diskutuotinus klausimus, ku-

²¹ Timothy Thomas, "Russia's Reflective Control Theory and the Military", *The Journal of Slavic Military Studies*, 17 (2), 2004, pp. 237–256, 237.

²² Mark Mateski, "Russia, Reflexive Control, and the Subtle Art of Red Teaming", *Red Team Journal*, October 13, 2016, <http://redteamjournal.com/2016/10/reflexive-control/> (Accessed May 25, 2020).

rie po to pritaikomi regioninėms ir vietos žiniasklaidos priemonėms²³. Juose dalyvauja ir Kremliaus užsienio žiniasklaidos atšakos, t. y. „RT“ ir „Sputnik“, atstovai. Tokia komunikacija yra sklandi dėl ilgametės praktikos. Vis dėlto žurnalistikos, kaip užsienio politikos priemonės, akcentavimas yra palyginti naujas reiškinys, išryškėjęs tik tvirtai apibrėžus šalies žiniasklaidoje nušviečiamų įvykių pobūdį, kuris turi visiškai priklausyti nuo Kremliaus. Vėlesnė kitų pilietinės visuomenės elementų patirtis panaši. Nepriklausomos ir objektyvios spaudos baigtis Rusijoje vertinama kaip savaime suprantamas dalykas. Mažiau žinoma apie kitus subjektus, siejamus su pilietine visuomene, kurie ėjo panašiu persekiojimo, pajungimo ir pasitelkimo keliu.

XX a. dešimtajame dešimtmetyje nevyriausybių organizacijų (NVO) skaičius Rusijoje sparčiai didėjo ir jos buvo stebėtinai nepriklausomos bei naudingos visuomenės diskusijoms plėtoti. 2006 m. priėmus ribojantį įstatymą dėl NVO, šalis atsikratė daugelio nepriklausomai mąstančių grupių, teikiant pirmenybę apolitiškoms arba Kremliui palankioms organizacijoms²⁴. Toks filtravimas sustiprėjo po didelių 2011–2012 m. vykusių protestų prieš Putino perrinkimą ir vėliau, 2012 m., priėmus įstatymą dėl „užsienio agentų“²⁵ ir 2015 m. įstatymą dėl „nepageidaujamų organizacijų“²⁶. Jų abiejų tikslas buvo tvirtai po Kremliaus padu prispausti pilietinę visuomenę, o vien tik vadovaujantis įstatymu dėl „užsienio agentų“ bendras NVO skaičius buvo sumažintas trečdaliu^{27,28}. Iki krizės Ukrainoje dauguma politikos ir visuomeninės veiklos srityse įtakingų NVO tarnavo valstybės labui, arba jų steigėjos buvo valdžios institucijos. Vladimiras Putinas apie tai užsiminė 2017 m., kai savo Prezidentinei pilietinės visuomenės tarybai pranešė, jog per dvejus metus „užsienio agentų“ – NVO skaičius Rusijoje sumažintas per pusę ir jos

²³ Michail Rubin, Maria Zholobova, Roman Badanin, “Master of Puppets: The Man Behind the Kremlin’s Control of the Russian Media”, Proekt, June 5, 2019, <https://www.proekt.media/portrait/alexey-gromov-eng/> (Accessed May 2, 2020).

²⁴ Leah Gilbert, “Crowding Out Civil Society: State Management of Social Organisations in Putin’s Russia”, *Europe-Asia Studies*, 68 (9), 2016, pp. 1553–1578.

²⁵ Russia’s Foreign Agent Law, “On Amendments to Legislative Acts of the Russian Federation regarding the Regulation of the Activities of Non-profit Organisations Performing the Functions of a Foreign Agent”, July 20, 2012, <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201207230003> (Accessed May 13, 2020).

²⁶ Russia’s Undesirable Organizatin Law, “Federal Law of 23.05.2015 N 129-FZ “On amendments of some legislative acts of the Russian Federation”, May 23, 2015, <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201505230001> (Accessed May 22, 2020).

²⁷ Maria Snegovaya, “Stifling the Public Sphere: Media and Civil Society in Russia”, National Endowment for Democracy, 2015, https://www.academia.edu/30525589/Stifling_the_Public_Sphere_Media_and_Civil_Society_in_Russia (Accessed May 9, 2020).

²⁸ Charles Digges, “Foreign Agent Law has put 33 Percent of Russia’s NGOs out of Business”, Bellona Organization, October 20, 2015, <https://bellona.org/news/russian-human-rights-issues/russian-ngo-law/2015-10-foreign-agent-law-has-put-33-percent-of-russias-ngos-out-of-business> (Accessed April 24, 2020).

pakeistos „persitvarkiusiomis“ NVO, kurias finansuoja Rusijos valstybė²⁹. Anot Karališkajam tarptautinių reikalų institutui (angl. *Chatham House*) atstovaujančios Orysios Lutsevych, daugelis jų yra pseudo- NVO, vykdančios Putino režimo viršūnių nurodymus, „kenkdamos kaimyninių valstybių socialinei sanglaudai“³⁰. Jas galima operatyviai pritaikyti Kremliaus perspektyvos skleidimui.

Rusijos stačiatikių bažnyčia taip pat įtraukta į Putino informacinį karą, nors tai vyko palaipsniui ir subtiliau. Ištisisus šimtmečius glaudūs bažnyčios ir valstybės santykiai, arba jų „simfonija“, buvo pagrindinis Rusijos visuomenės elementas. Paprastai tai įgyvendinama kaip bažnyčios valstybei suteikiamas stačiatikybės simbolizmas ir teisėtumas mainais į privilegijas. Vis dėlto dabar bažnyčios parama yra labiau visa apimanti ir drąsesnė. 2011–2012 m. žiemą vykę protestai dar kartą atliko katalizatoriaus funkciją. Iš pradžių patriarchatas stengėsi nereikšti paramos savo palaikomai pusei, siekdamas išsaugoti ginčo tarpininko patikimumą. Vis dėlto valstybės kontroliuojamai žiniasklaidai pradėjus skelbti istorijas, demaskuojančias prabangų patriarcho Kirilo gyvenimo būdą, bažnyčia pasmerkė protestuotojus ir išreiškė visapusę paramą Putino valdymui, kurį vadino „Dievo stebuklu“^{31,32}. Bažnyčia iki krizės Ukrainoje nebuvo visiškai pajungta. Vėlgi, bandydamas išlaikyti tam tikrą autonomijos pavidalą, patriarchas Kirilas iš pradžių nepritarė Krymo aneksijai ir žiniasklaidos bandymui naudoti stačiatikybę opozicijos pajėgų Donbase įteisinimui^{33,34}. Nepriklausomybės laikotarpis netrukus buvo baigtas ir bažnyčia įsitraukė į Rusijos hibridinį karą Ukrainoje nuo parapijų iki patriarchato³⁵. Po to bažnyčios veiksmai platesniame regione ir Rytų stačiatikių bendruomenėje buvo derinami su Kremliaus užsienio politikos tikslais. Iš tiesų, kaip ir dirbant su

²⁹ “Meeting of Council for Civil Society and Human Rights”, Kremlin, October 30, 2017, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/55947> (Accessed April 12, 2020).

³⁰ Orysia Lutsevych, “Agents of the Russian World: Proxy Groups in the Contested Neighborhood”, Chatham House Paper, April 14, 2016, <https://www.chathamhouse.org/publication/agents-russian-world-proxy-groups-contested-neighborhood?45KJB,LNGSLS,F3T97> (Accessed April 22, 2020).

³¹ Paul Coyer, “(Un)Holy Alliance: Vladimir Putin, The Russian Orthodox Church and Russian Exceptionalism”, *Forbes*, May 21, 2015, <https://www.forbes.com/sites/paulcoyer/2015/05/21/unholy-alliance-vladimir-putin-and-the-russian-orthodox-church/#30b84a7427d5> (Accessed May 12, 2020).

³² Reuters, “Russian Orthodox Church Takes a Gamble on Putin”, April 4, 2012, <https://www.reuters.com/article/russia-church/russian-orthodox-church-takes-a-gamble-on-putin-idUSL6E8F40QX20120404> (Accessed May 23, 2020).

³³ Charles Ziegler, “Russia as a Nationalizing State: Rejecting the Western Liberal Order”, *International Politics*, 53 (5), 2016, pp. 555–573, 561–562.

³⁴ Mikhail Suslov, “The Russian Orthodox Church and the Crisis in Ukraine”, In: Krawchuk A, Bremer T (eds.), *Churches in the Ukrainian Crisis*. Palgrave Macmillan, London, 2016, pp. 132–162.

³⁵ Lincoln Flake, Jeremy Lamoreaux, “The Russian Orthodox Church, the Kremlin, and religious (il)liberalism in Russia”, *Palgrave Communication*, 4 (115), 2018, <https://doi.org/10.1057/s41599-018-0169-6> (Accessed April 12, 2020).

žiniasklaida, vyksta reguliarūs bažnyčios vadovų ir valstybės pareigūnų susitikimai, skirti veiklai koordinuoti³⁶.

Atrodo, kad akademinė bendruomenė taip pat tapo vyriausybės kontrolės ir direktyvų auka. Valstybės vykdoma universitetų kontrolė sustiprėjo po 2010 m. iš dalies dėl valstybinės akreditavimo agentūros bei Federalinės švietimo ir mokslo priežiūros tarnybos („Rosobrnadzor“) griežtos taktikos. Sankt Peterburgo Europos universitetas (SPEU) ir jo gana liberali mokymo programa tapo šios įstaigos auka – 2017 m. buvo panaikinta šios mokyklos licencija dėl nereikšmingo statybos kodekso pažeidimo. Nors 2019 m. SPEU susigrąžino akreditaciją, kitos nurodymų nesilaikiusios mokyklos taip pat buvo įbaugintos ir priverstos paklusti, arba jų svarba sumažėjo iki tokio lygio, kad tapo nereikšminga. 2019 m. atlikto tyrimo metu nustatyta, kad Rusija užėmė 119-ą vietą iš 138 kaip viena blogiausių šalių pagal akademinę laisvę³⁷.

Dažnėja mokslininkų savicenzūra, nes jie gali būti atstumti dėl Kremliaus pozicijai prieštaraujančių mokslinių tyrimų. Minėti ribojantys įstatymai tikriausiai daugelį atgrasė nuo bendradarbiavimo su užsienio akademikais ar mokslinių tyrimų, galinčių prieštarauti Kremliaus patvirtintai doktrinai³⁸. Keletas konkrečių į akademinę veiklą orientuotų veiksmų taip pat įbaugino mokslininkus ir išpėjo neperžengti patvirtintų mokslinių tyrimų ribų. 2009 m., reaguojant į incidentą, kai Estijoje buvo pašalintas paminklas, buvo įkurta „Prezidento komisija kovai su bandymais klastoti istoriją, kenkiant Rusijos interesams“³⁹. Nors po kelerių metų ji buvo išformuota, 2014 m. Putinas pasirašė įstatymą, pagal kurį „nacizmo rehabilitacija“ buvo klasifikuota kaip nusikaltimas. Kaip ir daugelyje tokių įstatymų, tekstas yra neapibrėžtas ir palikta daugiau vietos interpretacijai, nei būtų galima pagalvoti, sprendžiant iš jo pavadinimo. Šiuo įstatymu draudžiama „skeisti informaciją apie karines ir memorialines atmintinas datas, susijusias su Rusijos gynyba, kai taip aiškiai parodoma nepagarba visuomenei, ir viešai niekinti Rusijos karinės šlovės

³⁶ Russia Religion News, „Collusion Between Russian Government and Church“, *Credo Press*, April 12, 2019, <https://www2.stetson.edu/~psteeves/relnews/190412b.html> (Accessed May 2, 2020).

³⁷ Katrin Kinzelbach, Janika Spannagel, Ilyas Saliba, „Assessing Academic Freedom Infringements and Their Severity“, GPPI Project, 2019, <https://www.gppi.net/project/assessing-academic-freedom-worldwide> (Accessed May 2, 2020).

³⁸ Dmitry Dubrovskiy, „Academic Freedom in Russia: Between the Scylla of Conservatism and the Charybdis of Neoliberalism“, *Baltic Worlds*, Special issue on Academic Freedom, 2018 (4), http://balticworlds.com/wp-content/uploads/2019/03/BW_2018_4_dubrovskiy_p4_11.pdf (Accessed May 2, 2020).

³⁹ Interfax, „Medvedev created a commission under the President of the Russian Federation to Counter Attempts to Falsify History to the Detriment of Russia's Interests“, May 19, 2019, <https://www.interfax.ru/russia/80400> (Accessed April 23, 2020).

simbolių⁴⁰. Nuo to laiko akademiniai rezultatai labiau atitinka Kremliaus patvirtintą dogmą. Valstybės naratyvą remiantys rezultatai ypač ryškūs Ukrainos istorijos ir Antrojo pasaulinio karo pradžios temomis atliekamuose moksliniuose tyrimuose. Maskva nuolat įsitraukia į „atminties karus“ su savo kaimynėmis dėl istorijos aiškinimo⁴¹. Visai neseniai, prieš 75-ąsias Antrojo pasaulinio karo pabaigos metines, pasirodė, kad akademiniai tyrimai vis dažniau žengė koja kojon su Putino politiškai tikslingu revizionizmu.

Šiems pilietinės visuomenės subjektams oficialiai ar duodant atitinkamus ženklus pavedama mobilizuotis ir ginti Kremliaus naratyvus. Tikėtina, kad jie tai daro keičiamu mastu, sudarančiu galimybę pabrėžti Kremliaus idėjinį turinį, kai to labiausiai reikia. Pavyzdžiui, 2018 m. atliktas išsamus elgesio socialinėje žiniasklaidoje tyrimas, susijęs su Malaizijos oro linijų skrydžių MH17 ir lėktuvo numušimu, parodė, koku mastu pavieniai piliečiai ir pilietinės visuomenės grupės kuruoja dezinformaciją Rusijos valstybės labui. Pilietinės visuomenės grupės, įskaitant NVO, mokslinių tyrimų centrai, savanorių naujienų interneto svetainės ir piliečių žurnalistų grupės buvo pasitelkiamos, siekiant paneigti Rusijos kaltę. Tyrimo metu nustatyta, jog yra žymiai didesnė tikimybė, kad bus labiau platinami gyventojų skelbiami įrašai nei valstybinės žiniasklaidos skelbiama informacija⁴². Galiausiai pramogų pasaulis taip pat nėra apsaugotas nuo valstybės manipuliacijų. Rusijoje kuriami filmai vis labiau primena sovietmečio propagandą, remiančią valstybės naratyvus, nors jie ne taip greitai reaguoja į Kremliaus poreikius, nei minėtieji elementai. Vera Tolz ir Jurijus Teperis teigia, kad nuo 2016 m. Rusijos televizijos transliacijos pakito, pereinant nuo iš esmės nepolitizuotų pramogų prie strategijos, taikomos „centralizuotai sankcionuotai ideologizuoto politinio idėjinio turinio komunikacijai, perteikiamai pagal pramogų logiką“⁴³.

⁴⁰ Ivan Kurilla, “The Implications of Russia’s Law against the ‘Rehabilitation of Nazism’”, Policy Memo 331 PONARS Eurasia, August 2014, http://www.ponarseurasia.org/memo/201408_Kurilla (žiūrėta 2020-05-22).

⁴¹ Maria Domanska, “The Myth of the Great Patriotic War as a Tool of the Kremlin’s Great Power Policy”, OSW Commentary, December 31, 2019, https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2019-12-31/myth-great-patriotic-war-a-tool-kremlins-great-power-policy#_ftn25 (žiūrėta 2020-05-04).

⁴² Yevgeniy Golovchenko, Mareike Hartmann, Rebecca Adler-Nissen, “State, Media and Civil Society in the Information Warfare over Ukraine: Citizen Curators of Digital Disinformation”, *International Affairs*, 94 (5), September 2018, pp. 975–994, 993.

⁴³ Vera Tolz, Yuri Teper, “Broadcasting Agitainment: A New Media Strategy of Putin’s Third Presidency”, *Post-Soviet Affairs*, 34 (4), 2018, pp. 213–227.

4. Grėsmės vertinimas, atsakomųjų priemonių perkalibravimas

Galbūt dar per anksti kalbėti apie Kremliaus ginkluojamą pilietinę visuomenę, tačiau akivaizdu, jog siekiama naudotis daugeliu nevalstybinių ir ne žiniasklaidos subjektų paramos informaciniam karui tikslais. Tai reikšminga, nes dažnai, visuomenės manymu, šie nauji dezinformacijos kuratoriai yra labiau patikimi ir nesusiję su politine ideologija. Kai kuriais vertinimais, tikimybė, kad, vykstant konfliktui, gyventojų ir nevalstybinių socialinės žiniasklaidos profilių skelbiami įrašai bus toliau platinami, yra 4,3 karto didesnė, nei kad taip bus platinami komercinės ar valstybinės žiniasklaidos profilių įrašai⁴⁴. Rezonansas mažėja, idėjiniam turiniui pasklidus už Rusijos ribų ir pasiekus artimą užsienį ir dar toliau. Rusijoje koordinuota indoktrinacijos kampanija visose institucijose neabejotinai yra veiksnys, padedantis formuoti Putino valdžią palaikančią socialinę sąmonę. Vis dėlto visos visuomenės įtraukimo metodo, taikomo manipuliuojamai informacijai, veiksmingumas smarkiai sumažėja, informacijai pasiekus Vakarų Europą ir Šiaurės Ameriką. Iki šiol metų metus aktyviai kurstoma nesantaika NATO šalyse mažai tepasitarnavo Rusijos naudai, o neseniai atskleista informacija, susijusi su 2016 m. JAV prezidento rinkimų metu kilusiu „sąmokslu su Rusija“ skandalu, kelia rimtų abejonių dėl anksčiau įtikinamų teiginių apie Rusijos programišių įsilaužimą į Nacionalinio Demokratų partijos komiteto serverius⁴⁵. Egzistuoja realus pavojus dėl Rusijos manipuliavimo informacija intensyvumo ir masto pervertinimo Vakarų visuomenėse.

Rusijos informacinio karo stiprybė neabejotinai siejama su Sovietų Sąjungai ir Varšuvos paktui priklausiusiomis tautomis. Šių tautų imlumą lemia ne tik nedidelis atstumas, bet ir etniniai, kultūriniai ir istoriniai veiksniai. Metų metus vyksta Rusijos ir Vakarų įtikinėjimu grindžiama kova dėl šių tautų palankumo, Rusijai siekiant užsitikrinti pranašumą per kasdien skleidžiamą dezinformaciją. Laimei, Baltijos šalys ėmėsi atsakomųjų priemonių ir gerina informuotumą apie grėsmę. Stiprios valstybės institucijos ir tvirta pilietinė visuomenė padėjo sumažinti Rusijos skleidžiamos dezinformacijos poveikį. Tačiau kitos šalys, ypač Ukraina, Gruzija ir Moldova, neturi tokių gynybos

⁴⁴ Yevgeniy Golovchenko, Mareike Hartmann, Rebecca Adler-Nissen, “State, Media and Civil Society in the Information Warfare over Ukraine: Citizen Curators of Digital Disinformation”, *International Affairs*, 94 (5), September 2018, pp. 975–994, 993.

⁴⁵ Executive Session, Permanent Select Committee on Intelligence, U. S. House of Representatives, Washington DC, Interview of Shawn Henry – CROWDSTRIKE, December 5, 2017, pp. 74–77, <https://intelligence.house.gov/uploadedfiles/sh21.pdf> (žiūrėta 2009-05-15).

priemonių. Vakarų tautos ir institucijos neabejotinai puikiai žino apie šį regioninį informacinį susirėmimą ir deda daug pastangų, norėdamos pasigirti pajėgumais skleidžiamam idėjiniam turiniui atremti. Vis dėlto gali prirėkti perkalibruoti šiuos pajėgumus dėl Maskvos taikomo labiau išskaidyto informacijos sklaidos metodo. Paprastų „melagingų naujienų“ istorijų paneigimo gali nepakakti Rusijos informacijos sklaidimo metodams neutralizuoti, šioms išplitus kur kas plačiau nei naujienų istorijos ir įrašai, skelbiami „Facebook“ socialiniame tinkle. Rusijai išnaudojant religiją, akademinę bendruomenę, pramogas ir kitus visuomenės elementus, siekiant akcentuoti savo idėjinį turinį, metanaratyvai ir toliau kenks Rusijos periferijoje besiformuojančioms demokratijoms.

Šioms tautoms ir jų sąjungininkams būtų naudinga aiškiau demaskuoti ir pabrėžti Rusijos tikslinėms gyventojų grupėms skirtus metanaratyvus ir jų tikslus. Maskva neabejotinai pritaiko savo poziciją dėl informacijos kiekvienai šaliai individualiai, todėl Estijai skirtas informacinio karo planas gerokai skiriasi nuo Gruzijai parengto plano. Tikėtina, kad kiekvieną planą sudaro nuo trijų iki penkių metanaratyvų, į kuriuos galima sutalpinti didžiąją dalį Rusijos dezinformacijos. Akcentuojant šiuos metanaratyvus tikslinėms visuomenės grupėms, gali pavykti paveikti situaciją prieš Rusijos kognityvines operacijas. Gerinant gyventojų švietimą, Rusijos naujienų, dvasininkų, filmų, televizijos, NVO ir akademinės bendruomenės skelbiama informacija būtų vertinama atsižvelgiant į Vakarų sukurtą kontekstą, informuojantį apie kenksmingas Rusijos informacines sistemas. Piliečiai taptų dezinformacijos atpažinimo ekspertais, kad ir koks būtų jos šaltinis. Nebereikėtų paneigti pavienių Rusijos „melagingų naujienų“. Kad ir kokios būtų atsakomosios priemonės, jos turi būti grindžiamos platesniu Rusijos informacinio karo aiškinimu, nes matoma taikymo visai visuomenei metodo tendencija, jei toks metodas jau nėra naudojamas.

2020 m. gegužė